

dulciora super mal et factum. Etiam seruus tuus custodit ea, in custodiendo illa retributio nulla (Psal. lxxv, 11). Novimus hanc vitam, quam magnopere auferre laboras, esse brevissimam; novimus et bona istius vite et mala esse brevia, istius vero vite aeternæ bona, quæ consequi sumus desiderantes, quod sempiterna sint; novimus enim quod pro bonis his brevibus, quibus tu delectaris ac fruere, mala sint aeterna successura tibi, et nobis Christianis, quos despicias, quosque omnibus virtutibus imperii tui laudando non desistis, quod sint pro his malis brevibus bona aeterna successura. Hæc ita se habere legit in cxxv psalmo: Magnificavit Dominus facere cum illis (Psal. cxxv, 2). Et infra: Qui seminans in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant, et sebant, mitterent semina sua; venientia autem venient in exultatione portantes manipulos suos (ib. 5). Et in cxxviii: Beati

omnes qui diligunt Dominum, qui amantur in vite ejus: labores fructuum d' tuorum manducabis; beatus es, et bene tibi erit (Psal. cxxviii, 4). Erit profecto in aeternum bene eis, qui non negaverunt Dei Filium, qui labore semetæ confessionis suis poterunt: contra tibi, si in hæc amentia, qua vivis nunc, semper consueveris manducandum, erit male perpetuo, illa perceptio quæ nunc percipis Scythæ Judæ: tunc te visuri nos supplicem, et tamen omnino lamentabilem præsentis tuæ futura inefficax, quoniam quidem hic aut acquiratur vita perpetua aut mors. Hæc semper volvere corde nostro; hæc diebus ac noctibus cogitare scire te volumus, tua supplicia perpetua, et præmia ac merita Dei servorum aeterna, quid neganti sibi persecutori nominis sui committatur ad potant, quid autem e contrario constantibus pollicetur ad gloriam sempiternam.

^a Sicut cum Latin. pro in.
^b Græc. ἐν ἀγαθότητι. Vers. Ant. in exultationem.
^c Hic Psalmus est numero octavus ac vicesimus supra centesimum apud Hebræos; in veteri, ac nova versione latina septimus supra centesimum ac vicesimum.
^d *Manupuluarum.* Latin. ex Vulgata. *Septuag. τοῦς πόνους τῶν καρπῶν σου. Symmachus, κόπος χειρῶν σου, laborem manuum tuarum; ut perspicuum sit etiam Septuag. καρπῶς non vocasse fructuum perceptionem,*

sed particulam manus. Scolion: Οἱ ὁ καρπὸν οὐ τῶν ἐπι καρπῶν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μέρος τῶν χειρῶν. Quod etiam notavit S. Hieronymus ad Marcellianum (epist. xxxv, ad. cxxv, § 5), quoniam libri lotini habent *fructuum tuorum.* Etiam 1 Reg. v, καρποὶ eadem notione accipiuntur pro *particula manus.* Scolion refert ex Aquila *κόπος τασσῶν σου, laborem volarum tuarum.* Galland. ex Nobis in Græco-Latina editione *Septuag. Sabatierius addit in Lucifero quia ante manducabis.*
^e Legendum puto *corda nostra.*

ATHANASII AD LUCIFERUM EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

Domino dilectissimo fratri Lucifero episcopo et confessori. a Athanasius in Domino salutem.

Deo favente corpore valentes misimus etiam nunc ^b charissimum nostrum Eutychetem diaconem, ut tuo quoque religiose sanctitas, quod est nobis optandum et desiderabile, de tua incolumitate tuorumque omnium certiores nos efficere dignetur. Vobis namque confessoribus ac servis Dei viventibus credimus statum catholicæ ecclesiæ renovari, et, quod hæretici conscindere tentaverunt, hoc Dominum nostrum Jesum Christum per vos ad integram restituere. Quamquam enim præcursores antichristi per potentiam hujus mundi omnia egerint, ut exstinguerent lucernam veritatis, tamen divinitus per vestram confessionem clariorem ejus lucem ostendit, ut neminem latere possit eorum fallacia. Antehac vel simulare po-

terant, nunc antichristi nominantur. Quis ^c enim non exsecrator, qui eorum communionem tanquam maculam, ac virus anguis non fugiat? Omnis ubique ecclesia luget, omnis civitas gemit, senes episcopi in exilio laborant, et hæretici dissimulant, qui, dum negant Christum, publicanos se effecerunt sedentes ^d in ecclesiis, et exigentes vectigalia. O noxum genus hominum, et persecutionis, quod adinvenit diabolus, ut ipsis ministris ad malefaciendum; et his ^e tanta crudelitate uteretur! Sed et si hæc tanta agunt, et superbias ^f et blasphemias extendunt, confessio tamen, et religio, et sapientia vestra non modicum, sed maximum solatium et magna ^g consolatio est fraternitati. Pervenit enim ad nos scripsisse ^h sanctitatem tuam Augusto Constantio; et magis magisque miramur, quia in medio tanquam scorpionum habitans, animi tamen libertate uteris, ut vel monendo, vel docendo, vel emendando errantes

^a Quo nomine ii donabantur, qui pro Christi fide aut tormenta, aut exsilia pertulerant.
^b Hinc intelligas non primum inter hos sanctos fuisse hoc litterarum commercium. *Papebr.*
^c *Quis enim eos non exsecratur? quis, etc. Id.*
^d *Sedentes in ecclesia, et exigentes tributum, Id.*
^e *Et hi... uterentur. Id.* Nec recte: his exhibent Tillanæ correctiones; unde gravior sensus, et acrior;

nimirum, *ut idem: diabolus ipsis. id. est Arianis, ministris ad malefaciendum, et his tanta crudelitate, hoc est tam crudelibus, uterentur.*
^f *Et superbias omittit Papebr.*
^g *Magna. Id. omittit.*
^h *Quærit de libris omnibus, quos ad Constantium Lucifer scripsit, omnesque ad h. anticum misit, ut liquet ex epistola sequenti.*

ad lumen ^b veritatis adducas. Rogo igitur, rogant mecum etiam omnes confessores, ut digneris nobis exemplum destinare, ut non tantum auditu, sed etiam ex litteris perspicere possint omnes animæ tuæ virtutem, fideique fiduciam et libertatem. Salutant sanctitatem tuam qui tecum sunt; saluto omnes qui tecum sunt. Divinitas te incolumem, vegetum, memoremque nostri semper tueatur, domine dilectissime ac vere homo Dei.

EPISTOLA II.

Domino ^o gloriosissimo ac merito desideratissimo coepiscopo Lucifero Athanasius in Domino salutem.

Et si credo pervenisse etiam ad sanctitatem tuam de persecutione, quam etiam nunc adversus fraternitatem ^d facere conati sunt inimici Christi, quærentes sanguinem nostrum, possunt tamen etiam charissimi nostri referre religioni tuæ: in tantum enim rabiem suam per milites extendere ausi sunt, ut non solum civitatis clericos effugarent, sed etiam ad eremitas ^e exirent, et funestas suas manus adversus *μονάζοντας* ^f immitterent. Inde factum est ut ^g etiam ego me longius abducerem, ne etiam qui nos susceperunt, negotium ab eisdem paterentur. Cui ^h etenim parcerent Ariani, qui nec animis suis pepercunt? Quando autem possunt recedere a suis nefandis actibus, dum permanent negando Dominum ⁱ Christum, unicum Filium Dei? Hæc est radix eorum pravitatis, hoc suo arenoso ^j fundamento ædificant perveras suas vias, sicut scriptum invenimus in tertio decimo psalmo: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus* (Psal. xiii, 1). Et mox sequitur: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in ^k operibus suis* (Ibid.). Inde Judæi negantes Filium Dei digni fuerunt audire: *Væ, ^l gens peccatrix, populus ^m delictis, se-*

^a Sic Tili editio, nec non Montfauconius opp. Athanas. tom. 1, part. 2. pag. 963. Baronius autem ad annum 356, num. LXXIV, errantem. Galland.

^b Lucem. Papebr.

^c Hanc epistolam exegimus ad exemplar, quod edidit Chiffletius inter notas ad Vigilium Tapsensem pagg. 109 seqq. ubi vir clarissimus hæc habet: *Hanc epistolam quia in codicibus antiquis Cluniacensi, Parisiensi, Pictavensi, et Pontiniacensi junctam reperimus Vigilii Tapsensis Dialogo sub nomine Athanasii contra Arium, et quidem vulgatis ejus editionibus haud paulo emendatiorem, ideo hic eam reddimus.* Hæc ille. Galland. qui ex Chiffletio hanc inscriptionem epistolæ præposuit: *Domino beatissimo ac merito gloriosissimo, sancto Lucifero Episcopo Athanasius.* Ita vero illam præfert et Codex Venetus, hisce solummodo Episcopo Lucifero et loco mutatis. *Merito desideratissimo.* Papebr.

^d Fratritatem nostram. Chiffletius.

^e Heremitas. Cod. Ven. recte; nam paulo inferius *μονάζοντας*, id est *monachos* nominat, qui eremitas incolebant, scilicet eremos; ita et Chiffletius legit.

^f Ita et Codex Sangermanensis apud Montfauconium inter opera S. Athanasii; cum Sangermanensi convenit Codex Venetus, *μονάζοντας*. Codex Regius apud Montauc. ibidem. *Monachos.* Chiff.

^g Ut etiam me. Cod. Venet.

^h Cui etiam parcerent Ariani, qui nec minis suis pepercunt? Id. ubi nimis mendose.

ⁱ Christum Dominum. Id.;

men malignum, filii sine lege. Unde sine lege ⁿ? Quippe quia dereliquistis Dominum (Isa. i, 4). Inde beatissimus Paulus cum cœpisset non tantum credere in Filium Dei, verum etiam prædicare deitatem ipsius, scribebat ^o: *In ^p nullo mihi mali conscius sum* (I Cor., iv, 4). Ita juxta vestram confessionem etiam nos optamus tenentes apostolicam traditionem vivere juxta divinæ legis mandata, ut possimus vobiscum inveniri in choro illo, in quo nunc exsultant patriarchæ, prophetæ; apostoli, ac martyres. Licet igitur Ariana insania cum extranea potentia ita se morebat, ut non liceret nec fratres, quantum illi sæviebant, libere aerem videre, tamen juxta orationes tuas Deo favente, et si cum labore et periculo, videre potui fratrem, qui solet tam necessaria quam epistolas tam sanctitatis tuæ quam aliorum destinare. Accepimus itaque epistolas et libros religiosissimæ ac sapientissimæ animæ tuæ, in quibus perspeximus imaginem apostolicam, fiduciam propheticam, magisterium veritatis, doctrinam veræ fidei, viam cœlestem, martyrii gloriam, triumphos adversus hæreses Arianae, traditionem integram patrum nostrorum, regulam rectam ecclesiastici ordinis. ^q Vere Lucifer, qui juxta nomen ^r lumen ^s veritatis ferens, posuisti super candelabrum ut luceat ^t omnibus. Quis enim, exceptis Arianis, non pervidet ex ^u tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Ariarum? Valde et admirabiliter, ut est lumen a tenebris, ita separasti veritatem a calliditate et hypocrisi hæreticorum, defendisti catholicam Ecclesiam, probasti nihil esse, sed tantum phantasiam Ariarum verba, docuisti calcandos esse frendores ^v diabolicos. Quam bona et jocunda hortamenta tua ad martyrium, quam desideratissimam ^x ostendisti mortem esse pro Christo Filio Dei, quam futuri sæculi et vitæ cœlestis auro-

ⁱ Urenoso. Id. mendose.

^k In voluntatibus suis. Vers. Ant.

^l Væ genti peccatrici, populo pleno delictis, etc. Chiff.

^m Plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti: reliquistis Dominum. Vers. Ant. Græca Septuag. interpretatio: *ὄυαι, ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, πνεῦμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι.*

ⁿ Unde sine lege? omittitur in Cod. Ven.

^o Dixit. Chiff.

^p Nihil mihi conscius sum. Vers. Ant.

^q Hinc forte putetur latine ab Athanasio scripta hæc epistola, cum alludat ad latinam vocem. Montfauconius.

^r Verba juxta nomen glossema sapere videatur. Galland.

^s Lucem. Papebr.

^t Luceas. Cod. Ven.

^u Ex tua doctrina, quod veram quidem fidem, maculam autem Ariarum valde et admirabiliter, ut est lumen a tenebris, ita separasti veritatem a calliditate, et a pravitate hæreticorum, etc. Chiff. Nobis tamen videtur hic locus ita interpungendus: *Quis... non pervidet ex tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Ariarum? Valde, etc.* Ita etiam Papebrochius, qui valde pro valde legit.

^v Pænes. Chiff.

^x Quam desideratissime ostendisti moriendum esse pro Christo. Chiff., Codd. Reg., Sangerm. et Ven.

rem manifestasti! Videris esse verum ^a templum Salvatoris, qui in te habitans hæc ipse ^b per te loquitur, ipse qui tantam gratiam præbuit sermonibus tuis, quippe qui ante eras apud omnes amabilis; nunc tamen tantus est amor affectionis tuæ in animis omnium collocatus ^c, ut Heliam te temporibus nostris nominent: et non mirum; si enim, qui Deo placere videntur, filii Dei nominantur, tanto magis ^d participes prophetarum confessores, et maxime te appellare dignum est. Crede ^e mihi, Lucifer, non tu solus hæc locutus es, sed Spiritus sanctus tecum. Unde hæc tanta memoria Scripturarum, unde sensus et intellectus earundem integer? unde talis ordo sermonis compositus ^f? unde tanta hortamenta in viam cœlestem? unde fiducia contra diabolum et probationes adversus ^g hæreticos, nisi Spiritus sanctus collocatus ^B esset in te? Gaude igitur in eo te esse jam pervidens^h, in quo etiam prædecessores ⁱ tui nunc sunt martyres, hoc est in choro angelorum. Gaudemus etiam nos habentes et ^j exemplum virtutis, et patientiæ, et libertatis. Nam de his, quæ scripsisti de nomine meo, erubesco aliquid proferre, ne videar adulator; sed scio ^k et credo ipsum Dominum, qui sancto et religioso animo tuo revelavit omnem notitiam, redditurum tibi etiam pro hoc labore præmium in regno cœlorum. Quia ergo talis es, precatorem te esse pro nobis per ^l orationes Dominum petimus, ut jam inspicere dignetur, ut est misericors, ecclesiam catholicam, et eripiat omnes famulos suos de manibus persecutorum, quo etiam hi omnes, qui propter

A metum temporalem ceciderunt ^m, levare se tandem possint, et reverti ad viam justitiæ, a qua seducti vagantur, nescientes in qua fovea sint miseri. Specialiter autem ego peto, si ⁿ aliquid minus a me dictum est, ignoscere digneris: a tanto enim fonte quod potui imperitia ^o mea vix haurire valuit. De fratribus autem nostris sin minus potui videre eosdem, iterum ignoscas peto. Est enim ipsa veritas testis optasse me et desiderasse hoc impetrare, et tantum habuisse dolorem quod non potui: nam nec lacrymæ cessaverunt ab oculis, nec gemitus ab animo, quia nec fratres permittimur ^p videre. Testis est autem Dominus, quia nec parentes quos habeo potui videre, ex quo persequuntur nos. Quid enim non faciunt Ariani? itinera observant, curas ^q agunt de proficiscentibus et exeuntibus de civitate, naves quærunt, eremias ^r gyant, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia ^s concinnant: sed Deo gratias; dum hæc agunt, tanto magis et plus execrantur ab omnibus et cognoscuntur vere, ut dicit ^t sanctitas tua, mancipia esse antichristi; et ipsi miseri, dum in odio habentur, durant in malignitate sua, donec morte avi sui Pharaonis et ipsi damnentur. Salutant religionem tuam qui mecum sunt; dignare salutare qui tecum sunt. Divina Dei gratia incolumem te memorem nostri semper ^u beatum conservet, merito homo Dei, famule Christi, particeps apostolorum, solatium fraternitatis, magister veritatis, et ^v in omnibus desiderantissime.

^a Vere. Iid.

^b Ipsa. Cod. Sangerm.

^c Collocatus. Cod. Ven.

^d Cum. Chiff. Codd. Reg. Sangerm. et Ven. in quibus legitur quanto; antea particeps. *Participes Prophetarum, Confessorum.* Baronius. *Principem Prophetarum, Confessorum et Martyrum te appellare,* etc. Poncius apud Latinium.

^e Credimus, quod non tu etc. Chiff.

^f Compositus est. Cod. Ven. *Compositi.* Papebr.

^g Adversum. Papebr.

^h Jam per fidem. Chiff.

ⁱ Prædecessores. Iid. et Codd. Reg. ac Sangerm. *Prædecessores tui martyres nunc sunt in choro Angelorum.* Papebr.

^j Habentes te exemplum. Iid. cum Papebr. et Cod. Ven. qui habet, *virtutis, patientiæ,* etc., absque conjunctiva particula et.

^k Sed et scio, et, etc. Cod. Ven.

^l Per orationes tuas ad Dominum. Galland.

^m Exciderunt. Baron.

ⁿ Si minus. Cod. Ven.

^o Mea, cum Chiff., Codd. Reg., Sangerm. et Ven.

Antea ea.

^p Permittimur, cum Til. *Permittemur,* Cod. Ven. Antea permittimus.

^q Curam habent. Cod. Sangerm.

^r Eremitas. Chiff. mendose. *Eremos circumunt.*

Baron.

^s Negotia, cum Latin., Chiff., Codd. Reg., Sangerm. et Ven. Antea negotiis.

^t Dixit. Cod. Ven.

^u Semperque. Papebr.

^v Sed in omnibus desiderantissime. Chiff. *Desiderantissime.* Papebr.

APPENDIX.

DE PROFESSIONE FIDEI S. LUCIFERI EP. CALARITANI.

i Vetustissimi hujus Fragmenti, quod hic subjicitur, notitiam excepimus primo ex Diario Italico celeberrimi viri Bernardi Montfauconii, qui illud a se visum Mediolani in Bibliotheca Ambrosiana testatur hisce verbis pag. 19: *Codex octavi sæculi Langobardicis litteris habet quasdam Chrysostomi homilias: Excherii Lugdunensis quædam: Confessionem Fidei Luciferi: item Confessionem Athanasii, quæ habetur inter spuria Vigilio attributa: item Fidem Ambrosii.*

D Quare cum per litteras illius exemplum petissemus a clarissimo viro Balthassare Oltrocchio Ambrosianæ Bibliothecæ Præfecto, is perhumaniter ad nos illud transmisit, et quæ ad dignoscendam codicis ætatem in quo *Luciferi Fides* descripta est, tum ad conjiciendum genuinumne sit sancti Episcopi opus, necessaria nobis erant, ultro communicavit. Codex itaque e membranis constat, et rotundo ac minusculo characterè Romano exaratus est, litterisque inter se-